

Ruimte en Milieu
*Ministerie van Volkshuisvesting,
Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer*

Programma Ruimte
2004 - 2008

Voorwoord

Aanleiding voor het Programma Ruimte 2004-2008 was de wens van Z.K.H. de Prins van Oranje om – parallel aan de Adviescommissie Water – meer aandacht te vestigen op de samenhang tussen water en ruimte. Het Programma Ruimte bestond hoofdzakelijk uit informele werkbezoeken. Deze waren geïnitieerd en georganiseerd door het ministerie van VROM (10 à 11 per jaar). Vanaf eind 2007 kwamen daar publieke optredens bij op uitnodiging van externe partijen. Het laatste werkbezoek was op 5 maart 2009. Ter gelegenheid daarvan vergezelde minister Cramer de prins.

Het eerste jaar werd ingevuld met een breed georiënteerd programma. De volgende jaren werd gekozen voor thema's die specifiek invulling gaven aan de relatie water-ruimte dan wel kansen hiertoe genereerden. Het ging hier om 'gebiedsontwikkeling' en 'klimaat en ruimte'.

Aan bijna alle voorbeeldprojecten integrale gebiedsontwikkeling is een werkbezoek gebracht, diverse voorbeelden van klimaatadaptatie-initiatieven zijn bezocht en de prins heeft deelgenomen aan enkele congressen die gewijd waren aan klimaatadaptatie en gebiedsontwikkeling.

Een werkbezoek ging doorgaans van start met een verdiepingsgesprek op locatie. Tijdens de verschillende werkbezoeken en verdiepingsgesprekken heeft de prins kennis gemaakt met de belangrijkste actoren uit het netwerk van het ruimtelijke domein: verschillende overheden, marktpartijen zoals ontwikkelaars, maar ook ruimte gebruikende bedrijven, maatschappelijke organisaties en belangengroepen, burgers en kennisinstituten. Meer dan eens vormde een werkbezoek of gesprek aanleiding voor die partijen om (weer eens) met elkaar om de tafel te zitten.

Het Programma Ruimte heeft ruim vier jaar gelopen. Deze notitie geeft een overzicht op dit Programma Ruimte.

drs. E.B. van der Poorten-Alwayn

Inhoudsopgave

Introductieprogramma Ruimte

1. Nota Ruimte, Stadshavens Rotterdam en Hoeksche Waard	04
2. Geschiedenis van de ruimtelijke ordening	04
3. Netwerk van het ruimtelijk domein	05
4. Hart voor de Heuvelrug - Utrecht	05
5. Ontwikkelkracht van provincies	05
6. Ruimtelijke ontwikkeling op gemeenteniveau - 's-Hertogenbosch	06
7. Reconstructie - Gelderse Vallei	06
8. Nieuwe dragers voor het landelijk gebied - Ommen en omgeving	07
9. Ruimte, externe veiligheid en luchtkwaliteit - Drechtsteden	07
10. Verbetering internationale concurrentiepositie van Nederland - de Noordvleugel van de Randstad	08
11. De rol van het ontwerp	08
12. Blauwestad, Meerstad, Eemskanaalzone en Europapark	09
13. Conferentie Gebiedsontwikkeling: voorbij de Voorbeeldprojecten	09
14. Kennismaking met het Ruimtelijk Planbureau	09
15. Europese ruimte	10
16. 'Wereldstad aan Zee' - Den Haag	10

Programma Ruimte

17. Marinevliegkamp Valkenburg	11
18. Gebiedsontwikkeling en adaptatie - IJsseldelta	11
19. EU-conferentie over territoriale cohesie en de Lissabonstrategie	12
20. Gebiedsontwikkeling en Bloemendalerpolder	12
21. Gebiedsontwikkeling en de Olympische spelen, Gebiedsontwikkeling en Klimaatverandering - Studiereis Londen	13
22. Toekomstdebat Water, Aarde en Samenleven 2006	13
23. Langetermijnvisie - Randstad Nederland	13
24. Financiering integrale gebiedsontwikkeling - A2-zone Eindhoven	14
25. De Wadden	14
26. EU en Ruimte	14
27. Het Groene Hart	15
28. Ontwerpatelier Brabantstad	16
29. Wetenschap, beleid en praktijk over een klimaatbestendig Nederland	16
30. Verrommeling	17
31. Adaptatie - Dordrecht	17
32. EMAB-locatie Maasbommel	17
33. Europese ruimte en Nieuwe Markt Breda	18
34. Klimaat en adaptatie - Speicherstadt Hamburg	18
35. Vaste Commissie voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu	19

36. Keynotespeech congres 'Maak ruimte voor klimaat'	19
37. Olympische Spelen - Barcelona	19
38. Gebiedsontwikkeling - Zuid-Limburg	20
39. Gebiedsontwikkeling - Symposium 'Alleen ga je sneller, samen kom je verder'	20
40. Nieuwe energielandschappen - Groningen	21
41. Gebiedsontwikkeling Haarlemmermeer	21
42. Ruimtelijke ontwikkelingen Olympische Spelen 2012 - Londen	22
43. Gebiedsontwikkeling Enschede Airport Twente	22
44. 'Achter de coulissen van gebiedsontwikkeling' en het congres 'Gebiedsontwikkeling: geen zaak van de elite'	22
45. Bouwhuisdebat 'De toekomst van het Groene Hart'	23
46. Rotterdam Climate Proof en Vaste Commissie VROM	24
47. Klimaatadaptatie - Enkhuizen	24
48. Duurzame stedelijke ontwikkeling - Malmö	25

Netwerk Prins van Oranje in de nationale ruimtelijke ordening

o.b.v. het Programma Ruimte	26
Overheid	26
Adviesraden, wetenschap en andere kennisinstellingen of ontwerpers	26
Ontwikkelaars	26
Maatschappelijke organisaties	26

Footprint

Nederland	26
Buitenland	26

Deelname aan congressen, symposia en andere publieke bijeenkomsten in het kader van het

Programma Ruimte 2004-2008	27
-----------------------------------	-----------

2004

Introductieprogramma Ruimte

Juni 2004 woont Z.K.H. de Prins van Oranje het congres 'Ruimte voor beweging' bij. Nederland staat voor vele verschillende vraagstukken die ruimte vragen. Het uitgangspunt van de Nota Ruimte is: 'Decentraal wat kan, centraal wat moet'. Bestuurders in het land krijgen meer bewegingsruimte bij de inrichting van ons land. De ministers Dekker (VROM), Veerman (LNV), Peijs (VenW) en staatssecretaris Van Gennip (EZ) spreken op het congres over de ingezette koers.

De in april vastgestelde Nota Ruimte is de visie van het kabinet voor het ruimtelijk beleid in Nederland. Tegelijkertijd verscheen de Agenda Vitaal Platteland, de Nota Mobiliteit en de Nota Pieken in de Delta.

Oktober 2004 start het 'Introductieprogramma Ruimte' met een verdiepingsgesprek over de Nota Ruimte gekoppeld aan een werkbezoek aan Stadshavens Rotterdam en de Hoekse Waard en een verdiepingsgesprek over de geschiedenis van de ruimtelijke ordening.

1. Nota Ruimte, Stadshavens Rotterdam en Hoeksche Waard

8 oktober 2004

Doel van de bijeenkomst was om de prins te informeren over de aard en planningsniveaus van het ruimtelijk beleid in Nederland. Er is een toelichting gegeven op het nationaal ruimtelijk beleid (Nota Ruimte). Daarna is ter illustratie van wat er in Nederland gebeurt, ingezoomd op de Zuidvleugel van de Randstad, Stadshavens en Hoeksche Waard.

Ingegaan is op de opgaven van nationaal belang in de Zuidvleugel van de Randstad, hun onderlinge samenhang en de manier waarop het rijk de besluitvorming hierover oppakt.

De Zuidvleugel staat voor een aanzienlijke herstructurerings- en revitaliseringsopgave in verouderde stedelijke gebieden. De stadshavens van Rotterdam zijn hier een voorbeeld van.

Op een steenworp afstand van de stadshavens ligt de veel landelijker Hoeksche Waard. Hier is ruimte voor recreatie, natuur en landschap maar ook voor woningen en een bedrijventerrein. Ingegaan is op vier verschillende manieren om naar de toekomst van het gebied te kijken, waarna een rondrit door de Hoeksche Waard is gemaakt.

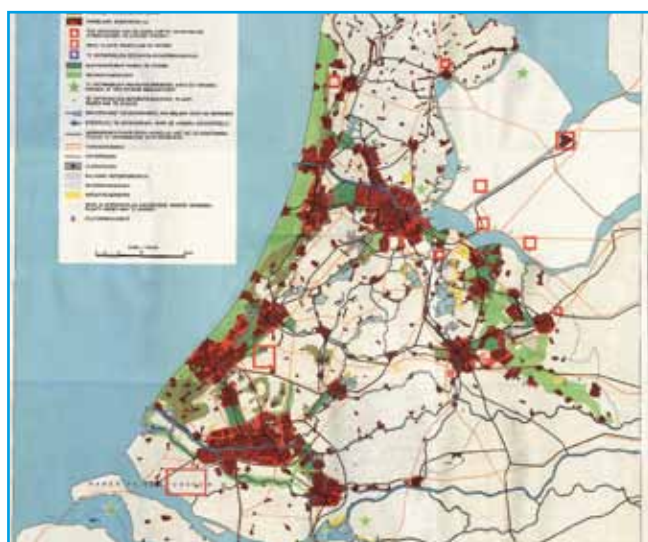
2. Geschiedenis van de ruimtelijke ordening

24 november 2004

In het gesprek zijn drie blokken onderscheiden:

- de ontwikkeling van het ruimtelijk instrumentarium
- het ontstaan en de ontwikkeling van ruimtelijke planning 'van onderop'
- de opkomst en ontwikkeling van het nationaal en het regionaal beleid

Deze blokken tezamen maken duidelijk hoe en waarom ruimtelijke ordening is ontstaan en hoe deze door de tijd heen wordt uitgeoefend. Duidelijk werd hoe het denken en handelen onder invloed staan van maatschappelijke ontwikkelingen, de ontwikkelingen in de bestuurlijke vormgeving en wetenschappelijke ontwikkelingen. Naast de kennisoverdracht van de ontwikkelingen op deze drie vlakken, is er een ander element dat door de presentaties heen verduidelijkt is, namelijk de veranderende rol van het ruimtelijk plan als instrument van ruimtelijke ordening.

2005

In 2005 heeft de prins zich nader verdiept in de ruimtelijke ordening en ontwikkeling. De volle breedte van het ruimtelijke beleidsterrein is aan de orde gekomen bij gesprekken en werkbezoeken aan onder andere 's-Hertogenbosch, Amsterdam, de Drechtsteden, de voorbeeldprojecten gebiedsontwikkeling Hart voor de Heuvelrug in Utrecht en Blauwestad en Meerstad in Groningen, het reconstructiegebied Gelderse Vallei en de Zuidplaspolder en Westergouwe in Zuid-Holland. Wat betreft de inhoud kwamen aan bod: ontwikkelingen in het beleidskader in het landelijke en stedelijke gebied en de relaties met water, milieu, externe veiligheid en economie. Bij het netwerk van actoren in het ruimtelijke domein betrof het de verschillende overheden, marktpartijen, maatschappelijke groeperingen, kennisinstututen, adviesraden, individuele burgers en particuliere bedrijven.

3. Netwerk van het ruimtelijk domein

25 januari 2005

In drie presentaties werden de volgende vragen beantwoord:

- Wat is de omvang van het netwerk binnen het ruimtelijk domein?
- Vanuit welke machtsbases opereren organisaties en partijen in dit netwerk, welke verzamelingen kunnen op basis hiervan worden onderscheiden?
- Wie zijn binnen zo'n verzameling kwantitatief en/of kwalitatief 'leading'?
- Hoe vindt de interactie binnen dit netwerk plaats bij besluitvorming over ruimtelijke investeringen?

4. Hart voor de Heuvelrug - Utrecht

27 januari 2005

In het Introductieprogramma Ruimte is tot nog toe een impressie gegeven van de reikwijdte van het ruimtelijk beleid in Nederland (Nota Ruimte als nationaal ruimtelijk beleid, de Stadshavens Rotterdam als verkenning voor lokaal beleid en de Hoeksche Waard als voorbeeld voor regionaal ruimtelijk beleid), de geschiedenis van ruimtelijke planning en ordening en het netwerk binnen het ruimtelijk domein. In de bijeenkomst van 27 januari stond voor het eerst de uitvoering van het ruimtelijke beleid centraal. Hiervoor bracht de prins een bezoek aan het project Hart voor de Heuvelrug. Dit project is geen gelijke successtory, maar geeft juist goed weer waar tegenaan gelopen wordt in de uitvoering van regionaal beleid.

5. Ontwikkelkracht van provincies

28 februari 2005

In het verdiepingsgesprek op 28 februari 2005 is nader ingegaan op de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro) en het nieuwe instrumentarium voor het grondbeleid. Deze worden samen met de Nota Ruimte ook wel aangeduid als het drieluik dat zorgt voor een (stille) revolutie in de wijze waarop Nederland wordt ingericht. De wijzigingen zijn het meest ingrijpend op provinciaal niveau, daarom is ervoor gekozen om de inleidingen op beide onderwerpen toe te spitsen op dat provinciale niveau. De Raad van State was in zijn advies uit 2002 zeer kritisch over de gevolgen voor de provincies van het toen luidende voorstel. Hierbij stelde de Raad zelfs het bestaansrecht van de provincies ter discussie indien het wetsvoorstel zou worden aanvaard.

6. Ruimtelijke ontwikkeling op gemeenteniveau - 's-Hertogenbosch

3 maart 2005

De bijeenkomst op 3 maart was de eerste die exclusief aandacht besteedde aan ruimtelijke ordening en ontwikkeling op gemeentenniveau. Getracht is om in het programma de breedte van de gemeentelijke ruimtelijke ordening en ruimtelijke ontwikkeling te vatten in:

- Verdiepingsgesprek over het bestemmingsplanwerk
- Toelichting op verschillende processen waarop burgerparticipatie georganiseerd wordt
- Voorbeeld voor integrale projecten, waarin diverse sectoren aan bod komen:
 - a. Vestigingswerken (water, natuur, cultuurhistorie, recreatie, wonen en parkeren)
 - b. Randweg Gement (spanning infrastructuur en vogel- en habitatrichtlijnen)
- Voorbeeld voor uitleglocatie De Haverleij
- Voorbeeld voor aandachtsgebied Grote Steden Beleid (GSB)/stedelijke herstructureringswijk Boschveld
- Voorbeeld voor centrumstedelijke ontwikkeling nabij NS Station Paleiskwartier

7. Reconstructie - Gelderse Vallei

31 mei 2005

In dit werkbezoek stond de 'reconstructie' centraal. De reconstructie houdt de (al dan niet) grootschalige herinrichting in van het landelijk gebied, voor zover dat gelegen is in de 'concentratiegebieden'; grosso modo de zandgronden in Nederland. Hoewel de directe aanleiding de varkenscrisis van 1997 was, zijn de doelstellingen van de Reconstructiewet concentratiegebieden (Staatsblad 2002) breed omschreven: bevordering van een goede ruimtelijke structuur van de concentratiegebieden, in het bijzonder met betrekking tot landbouw, natuur, bos, landschap, recreatie, water, milieu en infrastructuur, alsmede ter verbetering van een goed woon-, werk- en leefklimaat en van de economische structuur.

In het verdiepingsgesprek in de ochtend is ingegaan op de reconstructie, de bestuurlijke verhoudingen en de spanning tussen de milieutaken en ruimtelijke doelstellingen, de ontwikkelingen in de praktijk en de spanning tussen individuele en collectieve belangen, de spanning tussen veehouderij en milieu, natuur en landschap en de wijze waarop dit in het reconstructieplan Gelderse Vallei is opgepakt. In het middagdeel is ingegaan op de uitvoering van het reconstructieplan Gelderse Vallei en zijn drie locaties bezocht.

8. Nieuwe dragers voor het landelijk gebied - Ommen en omgeving

1 juli 2005

In het verlengde van het werkbezoek aan de Gelderse Vallei werd in het werkbezoek aan Ommen en omgeving doorgepakt op het thema landelijk gebied. Ingegaan werd op de vraag in hoeverre de landbouw in de toekomst nog drager zal zijn van het landelijk gebied en óf, en zo ja welke nieuwe dragers er zijn.

In het verdiepingsgesprek werd ingegaan op de huidige stand van het landelijk gebied (facts & figures), op het rijksbeleid dat hiervoor geformuleerd is (Nota Ruimte en Agenda Vitaal Platteland) en op de belangrijkste onzekerheden in de toekomst in relatie tot de uitvoering van het beleid.

9. Ruimte, externe veiligheid en luchtkwaliteit - Drechtsteden

12 juli 2005

In de afgelopen decennia is herhaaldelijk – met wisselend succes – getracht om (potentiële) conflictsituaties tussen ruimtelijke ontwikkelingen enerzijds en milieunormering anderzijds te voorkomen en/of op te lossen. Een ‘frontrunner’ in de aanpak van ruimtelijke ontwikkeling en externe veiligheid vormt de situatie in de Drechtsteden. Gekozen was voor een combinatie tussen een generieke en een gebiedsspecifieke aanpak van overheden en belanghebbende private partijen. Hierdoor werden ruimtelijke ontwikkelingen mogelijk, waar dat op het eerste gezicht niet mogelijk was. Die aanpak was zo succesvol dat deze op landelijk niveau werd ingevoerd.

Drie locaties zijn bezocht:

- Het plangebied van het Maasterras, ingeklemd tussen de A16 en de spoorlijn Rotterdam-Dordrecht en doorsneden door de Oude Maas, kent dit gebied een groot aantal beperkingen als gevolg van diverse milieunormen.
- Het rangeerterrein op de Kijfhoek, waar de prins werd geïnformeerd over het Omgevingsconvenant, dat de spelregels over de afweging tussen de vervoersbelangen en de veiligheids- en ruimtelijke belangen vastlegt.

- De VINEX-locatie Volgerlanden, waar als gevolg van de onzekerheid over de hinder door trillingen als gevolg van de Betuweroutetunnel, de ruimtelijke ontwikkeling van een deel van het plangebied is aangehouden.

Bliksembezoek kroonprins aan De Volgerlanden

H.I. Ambacht — Kroonprins Willem-Alexander heeft gisteren samen met gedeputeerde Erik van Heijningen een bliksembezoek gebracht aan de nieuwbouwwijk De Volgerlanden in Hendrik-Ido-Ambacht. Bij het informele werkbezoek nam de troonopvolger onder meer een kijkje in het informatiecentrum. Het bezoek van de prins was in het kader van het programma 'ruimte' van het ministerie van VROM. Daarbij werd Willem-Alexander onder meer door deskundigen geïnformeerd over de relatie tussen ruimtelijke ontwikkelingen, externe veiligheid en luchtkwaliteit. Ook sprak hij met Zwijndrechts burgemeester Scholten over het Maasterras tussen zijn gemeente en Dordrecht en het rangeerterrein op Kijfhoek.

10. Verbetering internationale concurrentiepositie van Nederland - de Noordvleugel van de Randstad

18 augustus 2005

De internationale concurrentiepositie van Nederland is afhankelijk van variabelen in binnen- en buitenland. De ruimtelijke kenmerken van Nederland maken deel uit van veel meer aspecten – grotendeels niet-fysiek – die de internationale (aantrekkings)kracht bepalen van Nederland. De Nota Ruimte stelt zich (mede) tot doel om de internationale concurrentiepositie van Nederland te verbeteren. Om te illustreren op welke wijze deze doelstelling wordt uitgewerkt en verwezenlijkt, is bij het werkbezoek van 18 augustus stilgestaan bij de Noordvleugel van de Randstad en werd ingezoomd op de Zuidas en de Noordelijke IJeoers.

De Gebiedsontwikkeling op de Zuidas wordt gezien als één van de weinige, zo niet enige locatie in Nederland waar een internationaal concurrerende toplocatie wordt gecreëerd voor hoogwaardige dienstverlening. Tijdens de rondwandeling en de lunch waren twee marktpartijen uitgenodigd die cruciaal zijn voor de ontwikkeling van de Zuidas.

Pand Noord is de eerste locatie op de Noordelijke IJeoers die bezocht is. De ontwikkeling van een kleinschalige concept voor een bedrijfsverzamelgebouw voor kleinschalige mediabedrijven. De locatiekeuze en de realisatie is voor rekening van een particulier initiatiefnemer.

Daarnaast is het NDSM-terrein bezocht. Het plan om het oostelijke deel van de vervalLEN, voormalige NDSM-werf om te vormen tot een mediawerf is eveneens afkomstig van een particulier bedrijf.

11. De rol van het ontwerp

13 september 2005

Het werkbezoek stond in het teken van de relatie tussen ruimte en water, met in het bijzonder de rol die het ontwerp hierbij speelt. De relatie tussen water en ruimte is voor verbetering vatbaar. De laatste jaren zijn de nodige procedurele en instrumentele vernieuwingen voorbereid en doorgevoerd, bijvoorbeeld de Watertoets en de Kaderrichtlijn Water. Hierdoor krijgen de specifieke randvoorwaarden en opgaven voor het water een duidelijker plek bij ruimtelijke afwegingen, wat echter nog niet wil zeggen dat ze ook een plaats krijgen in de daadwerkelijke ruimtelijke inrichting. Het ruimtelijke ontwerp kan, zeker wanneer de analyse gestart wordt op de hogere schaalniveaus die samenhangen met water, ertoe bijdragen dat de wateropgaven geïntegreerd worden in de inrichting van een gebied. Ingegaan is op de vraag wat ontwerpen precies is, welke disciplines gebruik maken van het ontwerp en welke verschillende ontwerpmethoden en generieke fasen te onderscheiden zijn.

Gevoed door de inleidingen is in het tweede deel van het programma in de huid van de ontwerper gekropen. Bij wijze van initiële ontwerp oefening werden in een gemeenschappelijke brainstormronde de belangrijkste gebiedskenmerken benoemd voor de driehoek Rotterdam-Zoetermeer-Gouda.

Daarbij stonden drie vragen centraal:

- Wat zijn op dit moment de belangrijkste ruimtelijke kwaliteiten van het gebied
- Welk programma komt er de komende jaren op het gebied af
- Welke ontwerp opgaven (voor water) achten wij het meest belangrijk.

Op basis hiervan zijn langs de te rijden route Waterrijk – Zuidplaspolder – Westergouwe de verwachte sleutelplekken benoemd ten aanzien van de kernkwaliteiten, het programma en de opgaven.

12. Blauwestad, Meerstad, Eemskanaalzone en Europapark

4 oktober 2005

Net als het werkbezoek van 13 september stond het werkbezoek van 4 oktober in het teken van de relatie tussen ruimte en water. Nu ging het om Blauwestad en Meerstad. Het onderdeel Blauwestad ha het karakter van 'bijpraten' over de ontwikkelingen sinds 2001. De nadruk lag op het proces (overgang van planproces naar realisering) en de particuliere, economische initiatieven die reeds zichtbaar zijn in de omgeving van Blauwestad. De eerste ingrijpende wijziging in het gebied bestond uit de aanleg van een kunstmatig meer. Vandaar dat dit gesprek grotendeels plaatsvindt tijdens een rondvaart en -rit door het gebied.

Het middagdeel is afgesloten met een toelichting en bezoek aan Europapark, een nieuw stadsdeel van Groningen, waar wonen en recreëren (in de vorm van het multifunctionele stadion 'Euroborg' van FC Groningen) samenkomen.

13. Conferentie Gebiedsontwikkeling: voorbij de Voorbeeldprojecten

23 november 2005

In 2007 en 2008 heeft het ministerie van VROM provincies en gemeenten actief ondersteund bij het vormgeven van ontwikkelingsplanologie, ofwel gebiedsontwikkeling. De veertien voorbeeldprojecten die de provincies hebben aangedragen, zijn hiervan het meest zichtbare resultaat, samen met het werk van de Adviescommissie Gebiedsontwikkeling. Het einde van het programma Ontwikkelingsplanologie betekende echter zeker niet het einde van de gebiedsontwikkeling. Met de in de afgelopen jaren opgedane ervaringen en de gegeven adviezen is, in overleg met provincies, gemeenten, markt- en maatschappelijke organisaties, gekeken hoe de agenda er de komende jaren zal uitzien.

Het verdiepingsgesprek over de gebiedsontwikkeling vond plaats in de ochtend. Tijdens het middagdeel nam de prins deel aan de Conferentie Gebiedsontwikkeling: voorbij de Voorbeeldprojecten.

14. Kennismaking met het Ruimtelijk Planbureau

25 november 2005

Bij het kennismakingsbezoek aan het Ruimtelijk Planbureau (RPB) stond de vraag centraal wat de betekenis is van kennis – in de vorm van onderzoeksresultaten van het RPB – voor het beleid van de overheid en maatschappelijke groeperingen.

Aan de hand van de drie thema's 'Kenniseconomie, ruimte en beleid', 'Mobiliteit, ruimte en beleid' en 'ontwerpend onderzoek' is dit inhoudelijk uitgediept. In het laatste blok stond de positie van het RPB als planbureau en kenniscentrum in het bestuurlijke en politieke krachtenveld centraal.

In de serie 'Rapporten van het Ruimtelijk Planbureau' legt het RPB zijn onderzoeksresultaten en bevindingen neer. De rapporten zijn officiële publicaties van het RPB. Anders dan bij door de departementen aangevraagde onderzoeken, zoals bijvoorbeeld de ex ante evaluatie van de Nota Ruimte, geeft het kabinet geen formele reactie op deze rapporten. Op ambtelijk niveau wordt er echter wel een inhoudelijke reactie gegeven.

15. Europese ruimte

6 december 2005

Het werkbezoek van 6 december stond in het teken van de Europese ruimte en grensoverschrijdende samenwerking. In het ochtenddeel vond een verdiepingsgesprek plaats met de direct betrokken VROM'ers en is teruggeblikt op de totstandkoming van de 'Rotterdam-agenda' (Territorial State and Perspectives of the European Union en de Territorial Agenda of the European Union), die is afgesproken op de informele ministertop tijdens het Nederlandse EU-voorzitterschap in 2004. Toegelicht is welke uitvoeringsacties nu voor die agenda in gang zijn. In feite werd met dit verdiepingsgesprek een start gemaakt met het Programma Ruimte.

In de middag werden twee concrete praktijkvoorbeelden van grensoverschrijdende samenwerking toegelicht. Het eerste voorbeeld is de Albertknoop, waar een grensoverschrijdend bedrijventerrein en een ecologische verbindingszone gerealiseerd worden. De situatie is een voorbeeld van hoe het niet moet. Aan Belgische zijde zijn concessies afgegeven voor afgravingen van mergel en bouwvergunningen verleend voor uitbreiding van industrie en bedrijvigheid zonder afstemming met de Nederlandse overheden.

De tweede casus is een geslaagd voorbeeld: Avantis. Het grensoverschrijdende bedrijventerrein is in grote mate gerealiseerd en er zijn reeds enige bedrijven gevestigd.

16. 'Wereldstad aan Zee' - Den Haag

14 maart 2006

Dit bezoek vond plaats op uitnodiging van toenmalig burgemeester Deetman en was gericht op 'Wereldstad aan Zee – Structuurvisie Den Haag 2020'. Deze structuurvisie geeft op hoofdlijnen de ruimtelijke vertaling van de ambitie van de gemeente Den Haag om een 'wereldse stad' te worden en is uitgewerkt aan de hand van vier assets: multiculturele stad, internationale stad, stad aan zee en monumentale residentie. De visie maakt gebruik van de lagenbenadering uit de Nota Ruimte en geeft rekenschap aan een ruimere inbedding op het niveau van de Zuidvleugel van de Randstad. Nieuwe infrastructuur (Randstadrail en een aanzienlijke opwaardering van het hoofd- en regionale wegennet) geldt als drager voor nieuwe stedelijke ontwikkeling en er wordt nadrukkelijk ingezet op intensief en meervoudig ruimtegebruik.

De belangrijkste vernieuwing zit op het punt van de internationale stad en wel de keuze van Den Haag om zich te profileren als internationale stad van recht en bestuur. Gegeven de aanwezigheid van internationale organisaties van recht en vrede zoals het Internationale Strafhof, het Internationale Gerechtshof, het Joegoslavië Tribunaal en Europol, wil Den Haag deze positie uitbouwen door de ruimtelijke condities voor de uitbreiding en vestiging van dergelijke internationale organisaties te verbeteren en de kennisinstellingen op het vlak van internationaal recht en vrede in Den Haag te concentreren.

2006

Programma Ruimte

In 2006 is in navolging van het Introductieprogramma Ruimte, dat tussen oktober 2004 en december 2005 is uitgevoerd, het Programma Ruimte opgesteld. Dit programma bouwt voort op thema's die tijdens de introductie in verkennende zin aan de orde zijn geweest. Concreet betreft het de thema's Gebiedsontwikkeling, Adaptatie en Europese ruimte. In dit programma wordt aan deze thema's nader invulling gegeven en er worden concrete activiteiten aan gekoppeld. Het doel is om de rol van de prins in het ruimtelijke domein uit te bouwen én zichtbaar te maken.

17. Marinevliegkamp Valkenburg

19 april 2006

Marinevliegkamp Valkenburg werd gesloten en kwam beschikbaar voor verstedelijking (Nota Ruimte). Bij dit project gaat het om veel rijksgrondbezit en er zijn meer departementen betrokken. Dat is de reden dat dit project is ondergebracht bij het Gemeenschappelijk Ontwikkelingsbedrijf (GOB). Het GOB is in 2006 opgericht om het rijk als één partij te vertegenwoordigen bij grootschalige ontwikkelingsprojecten. De belangen van rijk, provincie, gemeenten en marktpartijen moeten bij elkaar worden gebracht. Daartoe is in het najaar van 2005 gestart met haalbaarheidsstudies aan de hand van een aantal mogelijke ontwikkelscenario's. In het voorjaar van 2006 moest besloten worden welke scenario's, rekenend en tekenend, verder worden uitgewerkt in een businesscase.

18. Gebiedsontwikkeling en adaptatie - IJsseldelta

3 mei 2006

Het werkbezoek aan de IJsseldelta stond in het teken van gebiedsontwikkeling en adaptatie. De IJsseldelta was in 2005 een van de voorbeeldprojecten gebiedsontwikkeling.

In dit gebied gaat het om vier ruimtelijke opgaven. In de eerste plaats is in de Nota Ruimte de Mastenbroekpolder ten noorden van Kampen aangewezen als nationaal landschap (IJsseldelta Noord). Voor het ruimtelijk beleid geldt hier volgens de Nota Ruimte 'behoud door ontwikkeling' als uitgangspunt. Dat betekent dat de gebieden zich sociaaleconomisch voldoende moeten kunnen ontwikkelen, terwijl de kernkwaliteiten van het gebied worden behouden of versterkt. Er is daarom ontwikkelingsruimte nodig voor de aanwezige regionale en lokale bedrijvigheid. Hier kan een probleem ontstaan. De bedrijven overstijgen al snel de lokale schaal en lopen in hun uitbreidingsmogelijkheden op tegen de kaders van het nationaal landschap.

In de tweede plaats komt de aanleg van de Hanzelijn (IJsseldelta Zuid). ProRail is reeds gestart met de voorbereiding van de aanleg van deze railverbinding tussen Lelystad, Dronten, Kampen en Zwolle.

In de derde plaats wordt onderzocht of ten zuiden van Kampen een bypass – als alternatief duurzaam en robuust alternatief voor de zomerbedverdieping van de IJssel – op korte termijn kan worden gerealiseerd (IJsseldelta Zuid).

In de vierde plaats moet de verstedelijkingsopgave voor Kampen in het gebied ten oosten van Kampen worden gerealiseerd, waarbij de leefbaarheid van de aanwezige kleine kernen wordt gegarandeerd (IJsseldelta Zuid).

Al deze ruimtelijke opgaven zijn gecombineerd in één gebiedsontwikkeling, waarbij de ruimtelijke visie in samenwerking tussen de verschillende overheden, bewoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties, is opgesteld.

Het verdiepingsgesprek over de gebiedsontwikkeling IJsseldelta met de betrokken overheden vond plaats in de ochtend. Tijdens het middagdeel was nadrukkelijk tijd ingeruimd voor de bewoners en ondernemers uit het gebied.

19. EU-conferentie over territoriale cohesie en de Lissabonstrategie

28 juni 2006

Tijdens het werkbezoek van 6 december 2005 was de prins al ingelicht over de Rotterdam-agenda voor territoriale cohesie. Doel van de agenda is te komen tot een samenhangende benadering van 'ruimte' in het EU-beleid. De aanleiding was tweeledig:

- de toenemende impact van EU-beleid op ruimtelijke ontwikkelingen en het ruimtelijke stelsel in Nederland en andere EU-lidstaten zoals waargenomen in de praktijk van menig lidstaat;
- de noodzaak om trans-Europese ruimtelijke structuren en interrelaties/processen beleidsmatig te benoemen in het licht van de Lissabonstrategie. Voor Nederland is daarbij vooral de ruimtelijk-economische positionering en integratie in de dichtbevolkte Noordwest-Europese delta van belang. De samenwerking Eindhoven – Leuven – Aken is daar een uitwerking van.

De Rotterdams-agenda richtte zich in eerste instantie op de EU-ministersconferentie in Leipzig op 24 en 25 mei 2007. Dan moest er een assessment van de ruimtelijke staat en perspectieven van de Unie liggen, grotendeels gebaseerd op analyses van het Europese ruimtelijke onderzoeksprogramma ESPON. Met dit document wilden de ministers allereerst het inzicht in bovengenoemde uitdagingen vergroten onder de EU-instellingen en andere 'stakeholders' die betrokken zijn bij ruimtelijk relevante Europese beleidsontwikkeling.

Tijdens een ministersconferentie in Luxemburg in mei 2005 hebben de EU-ministers de Rotterdam-agenda toegankelijker gemaakt. Om zoveel mogelijk draagvlak en input te creëren en bekendheid te geven aan het proces bij de mensen uit de beleidspraktijk, hebben ze onder meer afgesproken een Europese 'stakeholdersdialogue' te organiseren. De minister van VROM heeft in dat kader op 28 juni 2006 een politieke conferentie georganiseerd in Amsterdam. Deze conferentie vormde de politieke aftrap tot de 'dialogue'. De stakeholdersdialogue houdt in dat belanghebbenden zoals de EU-instellingen, steden, regio's, lidstaten, NGO's, bedrijfsleven en private sector betrokken worden bij het ruimtelijk beleid.

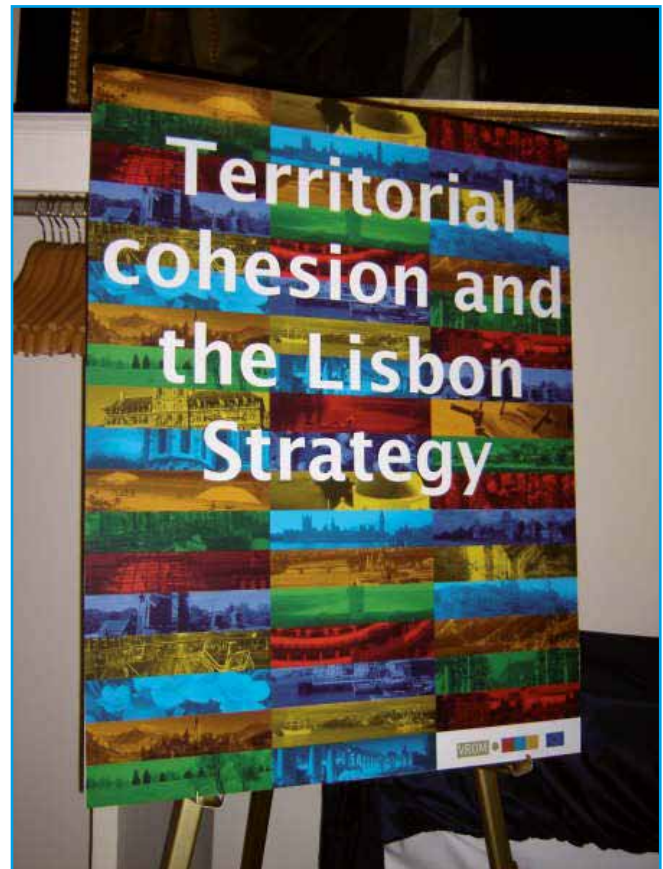
De prins nam op bij de conferentie van 28 juni deel aan de sessie 'De territoriale dimensie van de Lissabonstrategie'.

20. Gebiedsontwikkeling en Bloemendalerpolder

15 augustus 2006

Het werkbezoek stond in het teken van het Noordvleugelprogramma en de gebiedsontwikkeling Bloemendalerpolder/KNSF-terrein.

In de ochtend is de prins geïnformeerd over de ervaringen met de programma-aanpak tot nu toe. Naast een toelichting op de

programma-aanpak is ingezoomd op de planstudie Schiphol – Haarlemmermeer – Almere en in het bijzonder op de A6-A9. Daarbij is ook de ruimtelijke visie van Amsterdam ingebracht.

Aansluitend is een veldbezoek gebracht aan de gebiedsontwikkeling in de Bloemendalerpolder.

De Bloemendalerpolder/KNSF-terrein was in 2005 een van de voorbeeldprojecten gebiedsontwikkeling. Het gebied is gelegen tussen het Amsterdam-Rijnkanaal en de Vecht. Daarmee raakt dit gebied ook aan de Stelling van Amsterdam en de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Bij de parlementaire behandeling van de Nota Ruimte is het gebied uit het Groene Hart gehaald om een integrale gebiedsontwikkeling mogelijk te maken. De Tweede Kamer heeft daaraan de voorwaarde verbonden dat ten minste twee derde van de Bloemendalerpolder duurzaam groen en recreatief aantrekkelijk moet worden ingevuld. Zoals in de Nota Ruimte aangegeven, dient de opgave voor de Bloemendalerpolder voor een deel op het KNSF-terrein te worden gerealiseerd. In het Streekplan Noord-Holland Zuid is dit opgepakt door het KNSF-terrein samen met de Bloemendalerpolder integraal op te nemen als uitwerkingsgebied.

De gebiedsontwikkeling Bloemendalerpolder/KNSF-terrein is een van de eerste projecten waarbij het Gemeenschappelijk Ontwikkelingsbedrijf (GOB) de onderhandelingen met de regio heeft gevoerd, binnen de beleidskaders die in het onderhandelingsmandaat zijn vastgelegd.

21. Gebiedsontwikkeling en de Olympische spelen, Gebiedsontwikkeling en Klimaatverandering - Studiereis Londen

7 september 2006

De studiereis naar Londen stond in het teken van de gebiedsontwikkeling in Londen, met in het bijzonder de Olympische Spelen, die hiervoor een belangrijke prikkel vormen, en de Londense initiatieven in het kader van klimaat en ruimte.

Ingegaan is op de ruimtelijke opgaven in Londen en welke actoren daarbij betrokken zijn, welke publiek-private samenwerking daarvoor bestaat en hoe steun bij het grotere publiek is georganiseerd.

Binnen de Nederlandse planningmethodiek lag tot voor kort de nadruk op marktregulering: de overheid stuurt door middel van voorwaardelijke verboden. Dit heeft geleid tot een uitgebreid systeem van bestuursrechtelijke regelingen om de ruimtelijke inrichting te beïnvloeden. De Nota Ruimte en de Wet ruimtelijke ordening (Wro) breken met die traditie en bewegen richting het Angelsaksische planningsmodel waarin meer ruimte bestaat voor bedrijven en burgers om ruimtelijke ontwikkelingen onderling te regelen.

Tijdens het bezoek is ingegaan is op de ruimtelijke opgaven in Londen en welke actoren daarbij betrokken zijn, welke publiek-private samenwerkingen daarvoor bestaan, hoe steun bij het grotere publiek is georganiseerd en de ruimtelijke ontwikkelingen van Thames Gateway, een gigantisch nieuwbouwproject ten behoeve van de Olympische Spelen (120 tot 160.000 woningen) in de floodplains van de Thames.

Tijdens een vaartocht is de prins bijgepraat over het watervraagstuk in de Thames delta en over de manier waarop daar in de planning van de stadsuitbreiding mee wordt omgegaan.

22. Toekomstdebat Water, Aarde en Samenleven 2006

12 september 2006

Het weer in de zomer van 2006 hield klimaatverandering opnieuw in het nieuws en op de bestuurlijke agenda. Het voorjaar was te koud voor een normale vlaggetjesdag, juli was de warmste maand ooit en augustus de natste in zeker 100 jaar. De vele overstromende rioleringen zetten gemeenten en waterschappen aan het rekenen: alleen al de vereiste aanpassingen daarvan vereisen een investering van 3 miljard euro. Ook kwam het onderwerp verzekeraarbaarheid van waterschade weer prominent op de politieke agenda.

Al eerder werd het probleem van klimaatverandering en de noodzaak van aanpassing van de ruimtelijke inrichting van Nederland aan de orde gesteld. Maart 2005 werd de motie-Lemstra ingediend bij de behandeling door de Eerste Kamer van de vier grote nota's (Nota Mobiliteit, Vitaal Platteland, Pieken in de Delta en Nota Ruimte). Daarin werd opgeroepen tot een ruimtelijke investeringsstrategie waarin beter rekening is gehouden met langetermijnontwikkelingen als klimaatverandering.

De minister van VROM heeft mede naar aanleiding van deze motie medio 2005 het initiatief genomen om met haar collega's van VenW, LNV en EZ het nationaal programma 'Adaptatie Ruimte en Klimaat' (ARK) op te zetten. Doel is het klimaatbestendig maken van de ruimtelijke inrichting van Nederland. Hierbij wordt gekeken naar de sectoren water, landbouw, energie, transport en infrastructuur, natuur, gezondheid, wonen, recreatie en cross-sectorale aspecten. In het nationaal congres 'Omgaan met klimaatverandering in bestuurlijk Nederland' (november 2005) hebben de minister-president, de minister van VROM en de staatssecretarissen van VROM en Verkeer en Waterstaat in hun respectievelijke presentaties de noodzaak van adaptatie onderschreven. Het ARK-programmadocument is maart 2006 door de ministerraad goedgekeurd.

23. Langetermijnvisie - Randstad Nederland

17 oktober 2006

Het verdiepingsgesprek van 17 oktober staat in het teken van langetermijnontwikkelingen en -uitdagingen. De vraag naar wat de (nationale) ruimtelijke visie op Nederland is, keerde regelmatig terug in de parlementaire behandeling en het publieke debat over de Nota Ruimte. In navolging van een kamerbrede motie van de Eerste Kamer heeft VROM-DG Ruimte gewerkt aan een langetermijnvisie op de Randstad Nederland. De tussenresultaten van deze visie zijn in een verdiepingsgesprek toegelicht. Daarin is ook de relatie gelegd met de bestuurlijke vormgeving, waarbij de eerdere ideeën van de Holland Acht zijn betrokken.

De bijeenkomst vond plaats in de Demo Drijvende Kas Duro Vermeer in Naaldwijk. De demo drijvende kas is doorspekt van technische innovaties op het gebied van glastuinbouw en drijvende constructies.

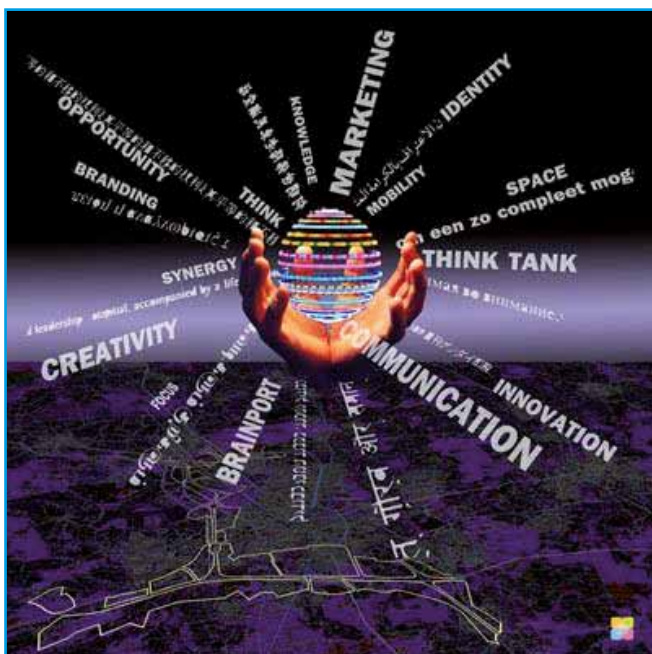
24. Financiering integrale gebiedsontwikkeling - A2-zone Eindhoven

14 november 2006

Het nationaal ruimtelijk beleid in Nederland moet het traditioneel stellen met weinig of geen eigen financiële middelen. Ruimtelijke ordening betreft een coördinerende functie die geen geld hoeft te kosten. De coördinatie richt zich immers op sectorale opgaven (verkeer en vervoer, groen) waarvoor op nationaal niveau al sectorale budgetten beschikbaar zijn. Dezelfde gedachtegang ligt ook ten grondslag aan gebiedsontwikkeling: de som is meer dan het geheel der delen. Toch had het kabinet besloten 1 miljard euro beschikbaar te stellen voor de uitvoering van de Nota Ruimte onder de kop 'integrale gebiedsontwikkeling'. Hiervan kon 250 miljoen euro worden ingezet in de periode 2007-2010 en de resterende 750 miljoen euro in de periode 2011-2014.

Vanuit het Fonds Economische Structuurversterking (FES) is dit bedrag beschikbaar gesteld. Voor de besteding van dit bedrag werd een procedure vastgesteld met de nodige voorwaarden. Een maatschappelijke kosten-batenanalyse en toetsing van de projecten door de planbureaus nemen hierin een centrale plaats in.

Het instrument kosten-batenanalyse is niet onomstreden en datzelfde geldt ook voor de beoordelingen van plannen door het Centraal Planbureau. Daarover ging het verdiepingsgesprek in de ochtend. Aan dit gesprek nemen de direct betrokken medewerkers van VROM, het onderzoeksbureau en het Centraal Planbureau deel. In de middag werd de A2-zone Eindhoven uitgelicht, die als een van de vier gebiedsontwikkelingen potentieel een bijdrage kreeg uit de 250 miljoen euro voor de periode 2007-2010.

25. De Wadden

21 november 2006

Tijdens het ochtendprogramma is de prins geïnformeerd over beleidsdiscussies die een grote rol spelen in het kader van de Planologische Kernbeslissing Waddenzee. Deze discussies spelen al sinds de jaren negentig waaronder wel/geen gaswinning van onder de Waddenzee. Van de vier onderdelen van het Waddendossier (schelpdiervisserij, gaswinning, Waddenfonds en bestuurlijke organisatie) werden in het vervolgprogramma van de dag de laatste drie nader besproken. Naast deze vier punten werd ook kort ingegaan op de overkoepelende beleidsnota voor de Wadden: de PKB Derde Nota Waddenzee die op de laatste stemmingsdag van de Tweede Kamer werd aangenomen.

Het middagdeel start met een bezoek aan de boorlocatie Moddergat. Moddergat is begin 2007 de eerste locatie waar het waddengas naar boven stroomt.

Na het bezoek aan Moddergat is de Haven van Lauwersoog en de Groninger kwelders bezocht.

26. EU en Ruimte

28 november 2006

Het verdiepingsgesprek van 28 november stond in het teken van de voortgang van de 'Rotterdam-agenda'. Sinds de vorige bijeenkomsten, die in het teken stonden van de Europese Ruimte (6 december 2005 Maastricht en 28 juni 2006 Amsterdam), is er veel voortgang geboekt. Zo heeft het ESPON de studies afgerond voor het assessment van de territoriale staat en perspectieven van de Unie (Territorial State and Perspectives of the European Union). Deze resultaten zijn, samen met de resultaten van de dialoog met stakeholders, bedoeld om te informeren, te stimuleren en de politieke EU-agenda 2007-2010 te beïnvloeden.

27. Het Groene Hart

19 december 2006

De inrichtingsopgave van het Groene Hart als geheel en de westrand in het bijzonder is al jaren onderwerp van overleg en discussie. Als opmaat voor de Vijfde Nota bracht de regio Randstad een visie uit waarin in het gebied rond Gouda 'stadslandschappen' werden voorzien en in het gebied tussen Alphen aan den Rijn en Leiden een groen-rode opgave gerealiseerd moest worden. Daarnaast presenteerden de drie betrokken provincies een Groene Hartvisie waarin zij het concept van een kwaliteitszoning neerlegden. In de zone Leiden – Alphen zijn in de visie mogelijkheden voor kleinschalige woningbouwlocaties genoemd. Deze bouwen voort op de landschappelijke structuur en leveren een bijdrage aan de kwaliteit van natuur en landschap in het gebied. In navolging hiervan is de Oude Rijnzone in het streekplan Zuid-Holland Oost als transformatiezone aangemerkt. De transformatieopgave wordt gevormd door het versterken van ecologische, landschappelijke en recreatieve kwaliteiten (vooral noord-zuid gericht) en het versterken van een samenhangend infrastructureel en stedelijk netwerk van oost naar west. Draggers voor deze ontwikkeling zijn de Rijn-Gouwelijn en de N11.

In de Nota Ruimte is het Groene Hart aangewezen als nationaal landschap, dat deel uitmaakt van het nationaal stedelijk netwerk Randstad Holland. Het Groene Hart is in de Nota Ruimte aangewezen als een van de vier rijksprogramma's. Hiermee wordt bevestigd dat de opgaven en de ontwikkelingen in het Groene Hart van nationale betekenis zijn. In de Nota Ruimte zijn de hoofduitgangspunten voor het Groene Hart geformuleerd en is aangegeven dat de betrokken provincies op basis hiervan een ontwikkelingsvisie opstellen. Tijdens een boottocht over de Oude Rijn van Leiden naar Alphen aan den Rijn zijn de locaties die worden gepasseerd toegelicht. Tijdens een bustocht van Alphen aan den Rijn is aandacht besteed aan de droogmakerij Groot-Mijdrecht Noord, waar de benadering functie volgt peil grote consequenties heeft voor de inrichting van het gebied.

2007

In 2007 werd het Programma Ruimte voortgezet. De thema's Adaptatie, Gebiedsontwikkeling en Europese ruimte blijven hierin ongewijzigd. Wel werd in 2007 nadrukkelijk meer gewicht gelegd bij het thema Adaptatie.

28. Ontwerpatelier Brabantstad

25 april 2007

Op uitnodiging van de gedeputeerde, de heer Rüpp, bracht de prins een werkbezoek aan Brabant. Hierin stond het nationaal stedelijk netwerk Brabantstad en in het bijzonder het Ontwerpatelier Brabantstad centraal. Naar afmeting, inwoneraantal en economische prestaties is Brabantstad het tweede nationale stedelijk netwerk van Nederland. Het nationaal landschap Het Groene Woud maakt deel uit van het stedelijk netwerk. De inhoudelijke en bestuurlijke samenwerking tussen de vijf steden en de provincie is zeer goed. De regio werkt al enkele jaren intensief samen op basis van het Meerjarenprogramma Brabantstad. Hiermee geeft Brabantstad uitstekend invulling aan de opdracht tot samenwerking en afstemming uit de Nota Ruimte.

Het Ontwerpatelier Brabantstad vormde een initiatief van de provincie en de vijf grote Brabantse steden Breda, Tilburg, 's-Hertogenbosch, Eindhoven en Helmond. Met ontwerpexpertise en financiële steun van het ministerie van VROM hebben partijen via ontwerpend onderzoek, samen de ruimtelijke betekenis uitgewerkt van het nationaal stedelijk netwerk. Een belangrijke uitkomst van dit Ontwerpatelier was een gemeenschappelijk beeld van de ruimtelijke kwaliteit van Brabantstad. Die kwaliteit bestaat eruit dat in Brabantstad vanuit de stad het landschap altijd nabij is en omgekeerd dat vanuit het landschap de stedelijkheid (in de vorm van de vijf grote steden maar zeker ook de verstedelijkte dorpen) altijd nabij is. Bovendien zijn deze plekken uitstekend bereikbaar, als gevolg van het feit dat nagenoeg heel Brabantstad gelegen is op zand. Deze kwaliteit wordt het mozaïek genoemd. In het atelier is vastgesteld dat het mozaïek flets wordt: het groen wordt minder groen en het rood minder rood. Met behulp van drie toekomstbeelden is via ruimtelijk ontwerpen in beeld gebracht hoe deze ruimtelijke kwaliteit kan worden versterkt, dan wel behouden. Brabantstad werkt dus niet alleen in operationele zin samen, maar heeft met het Ontwerpatelier laten zien dat ze ook in staat is om gezamenlijk tot visievorming te komen.

Het werkbezoek is afgesloten met het bijwonen van het tweede deel van de Manifestatie Ontwerpatelier Brabantstad.

29. Wetenschap, beleid en praktijk over een klimaatbestendig Nederland

1 mei 2007

De klimaatbestendigheid van Nederland en het bijstellen van ruimtelijk gebonden investeringen zoals opgenomen in de vier grote rijksnota's, is door de Eerste Kamer op de politieke agenda van het kabinet gezet. Bij de behandeling van de VROM-begroting in de Tweede Kamer in december 2006 is middels de motie-Van Bochove en Depla gevraagd om een overzicht van gebieden in Nederland die bij een worstcasescenario relatief onveilig zijn, welke investeringen in die gebieden gepland zijn, en of die investeringen bijgesteld moten worden. Verder werd gevraagd om daarbij rekening te houden met gebieden waar, volgens de huidige demografische prognoses, de bevolking op termijn zal afnemen ('krimpen'). Het gesprek op 1 mei vond plaats met mensen van het Ruimtelijk Planbureau, het Milieu en Natuur Planbureau en het Centraal Planbureau. Dit gesprek vormde de voorbereiding op de update van het nationaal congres 'Omgaan met klimaatveranderingen in bestuurlijk Nederland' waar de prins een speech hield.

30. Verrommeling

10 mei 2007

Het werkbezoek van 10 mei stond in het teken van ‘verrommeling’. In de maanden rondom de Tweede Kamerverkiezingen heeft het publieke debat over de verrommeling van Nederland – en het al dan niet causale verband met de decentralisatie van het ruimtelijk beleid uit de Nota Ruimte – ruimschoots aandacht gekregen in de media. Voorbeelden daarvan zijn Adriaan Geuze, die het landschap van de provincie Zuid-Holland tot lelijkste van Nederland verklaarde, en de werkgroep ‘Laten we Nederland mooier maken’, die het vollopen van het Hollandse landschap vanuit de lucht liet zien aan de nieuwe Tweede Kamerleden.

De discussie over ruimtelijke kwaliteit is ook in de Tweede Kamer gevoerd. In de algemene overleggen over de uitvoering van de Nota Ruimte heeft het (vorige) kabinet toegezegd een structuurvisie op te stellen voor panorama’s en de snelwegzone. Minister Cramer heeft dit verbreed tot het programma ‘Mooi Nederland’. Dat programma zet in op tegengaan van verrommeling van het landschap, vergroten van de kwaliteit van het landschap, adapteren van de ruimte aan de klimaatverandering, bevorderen van de kwaliteit en de duurzaamheid van woningbouw, en het slimmer en zuiniger omgaan met ruimte. In een verdiepingsgesprek is de prins door de direct betrokken programmamedewerkers bijgepraat over het onderdeel verrommeling. Hierin is het containerbegrip uiteengezet en voor zover mogelijk geobjectiveerd. Aan de hand van een concrete casus dichtbij huis (Duivenvoorde-corridor) is inzichtelijk gemaakt welk handelingsperspectief de overheid heeft om hierop te sturen. Aansluitend is een fietstocht gemaakt door het gebied direct ten noorden van Rotterdam.

31. Adaptatie - Dordrecht

8 juni 2007

Dordrecht voert sinds geruime tijd een stevig waterbeleid in de stedelijke omgeving. In 2003 verscheen het Stedelijk Waterplan van de gemeente, dat werd uitgeroepen tot beste van Nederland. Daarin is de relatie gelegd tussen het ruimtelijke ordeningsbeleid en het waterbeleid. Sinds enkele jaren wordt ook nadrukkelijk rekening gehouden met de klimaatverandering in de vorm van zeespiegelstijging en hogere rivierafvoer en de adaptatie van de ruimtelijke inrichting. In dit bezoek lichte Dordrecht adaptatieprojecten toe in het buitendijks stedelijk gebied, in het binnendijks stedelijk gebied en in het binnendijks landelijke gebied. Een deel van deze projecten, zoals Urban Flood Management, heeft betrekking op kennisontwikkeling. Een ander deel van de projecten, zoals het Strategische Groenproject, leidt daadwerkelijk tot realisatie. Bij de aanpak van de binnendijkse Wielwijk (een van de 40 probleemwijken van minister Vogelaar) is bij de dimensionering van de ‘standaard stedelijke watermaatregelen’ als de aanleg van nieuw groen en oppervlaktewater, de afkoppeling van regenwater en de aanpassing van de riolering, rekening gehouden met het veranderende klimaat.

Na de lunch stond het Strategisch Groenproject op het Eiland van Dordrecht centraal. Op het Eiland van Dordrecht wordt een recreatie- en natuurgebied aangelegd, waarin rekening wordt gehouden met klimaatverandering. Uit verschillende plannen om het gebied in te richten, is een voorkeursalternatief gekozen. Dit zogenoemde voorkeursalternatief biedt een recreatiegebied aan, verweven met natuurontwikkeling. Voor natuur zijn twee ecologische verbindingzones tussen de Sliedrechtse en de Dordtse Biesbosch belangrijk. In totaal gaat het om ongeveer 400 hectare nieuw recreatiegebied en 780 hectare nieuwe natuur.

32. EMAB-locatie Maasbommel

21 augustus 2007

Het werkbezoek van 21 augustus stond opnieuw in het teken van adaptatie. Op twee locaties werd de prins geïnformeerd over de uitvoeringspraktijk met de Experimenten Met Aangepast Bouwen (EMAB). Met EMAB (2005) werden vijftien ruimtelijke ontwikkelingen in het rivierbed toegestaan, die onder de toen geldende ‘Beleidslijn ruimte voor de rivier’ (1997) niet mogelijk waren. Deze beleidslijn stond immers alleen activiteiten toe die onlosmakelijk verbonden zijn met de rivier. De vijftien EMAB-locaties betreffen leegstaande monumenten die dreigen te vervallen, verpauperde stadsranden en waterrecreatiegebieden die een kwaliteitsimpuls nodig hebben. Voorwaarden zijn wel dat de nieuwe bebouwing bestand is tegen hoogwater en/of overstroming en dat op kosten van de initiatiefnemers rivierverruiming plaatsvindt. Het gecombineerde effect van de bouwactiviteit en de rivierverruiming moet een netto waterstanddaling opleveren. Op de locaties Koninginnedijk Grave (stedelijke ontwikkeling) en Gouden Ham Maasbommel (recreatiegebied) vertelden direct betrokkenen hoe deze twee voorwaarden in de praktijk uitwerken. De vaartocht tussen deze twee locaties werd benut voor een gesprek over actuele plannen van kennisinstellingen en decentrale overheden, die een alternatief (kunnen) vormen voor de Beleidslijn grote rivieren en de PKB Ruimte voor de Rivier. De alternatieve plannen kunnen – al dan niet impliciet – kritiek op het vigerende beleid inhouden.

33. Europese ruimte en Nieuwe Markt Breda

30 augustus 2007

30 augustus stond in het teken van Europese ruimte. In enkele verdiepingsgesprekken is de prins eerder geïnformeerd over de uitwerking van het Rotterdam-agenda en over de voorbereiding van de informele RO-ministersbijeenkomst in Leipzig. In het ochtenddeel is de prins geïnformeerd over de uitkomsten van deze ministersbijeenkomst. Toegelicht is welke sectorale EU-beleidsvoornemens er zijn, hoe de ruimtelijke implicaties worden ingeschat en hoe hier vanuit Nederland op wordt aangestuurd. De Europese ministers hebben ook een Leipzig Charter afgesproken die betrekking heeft op duurzame stedelijke ontwikkeling.

De middag staat in het teken van het INTERREG IIIB-project de Nieuwe Markt / Water in Historic City Centres (WIHCC). Aan de hand van dit project wordt inzichtelijk gemaakt hoe Europa en met name Europese samenwerking zijn neerslag vindt in de praktijk.

Het project WIHCC is een Europees samenwerkingsverband van de gemeenten Breda en 's-Hertogenbosch, Gent en Mechelen in België, Limerick in Ierland en Chester in het Verenigd Koninkrijk. Deze samenwerking is niet toevallig. De deelnemende steden hebben elk een historische binnenstad waarin het water in het verleden een belangrijke rol speelde. Het water is weer in de steden terug gebracht. Hiermee wordt de ruimtelijke kwaliteit verbeterd en een nieuwe impuls gegeven aan de lokale economie.

Naast het uitwisselen van kennis en ervaring ziet de Europese Unie INTERREG als een belangrijk instrument om de Europese Unie meer zichtbaar te maken. Daarom wordt er door INTERREG veel waarde gehecht aan het betrekken van verschillende partijen. Het WIHCC is een goed voorbeeld van hoe ondernemers en omwonenden bij een project betrokken zijn.

34. Klimaat en adaptatie - Speicherstadt Hamburg

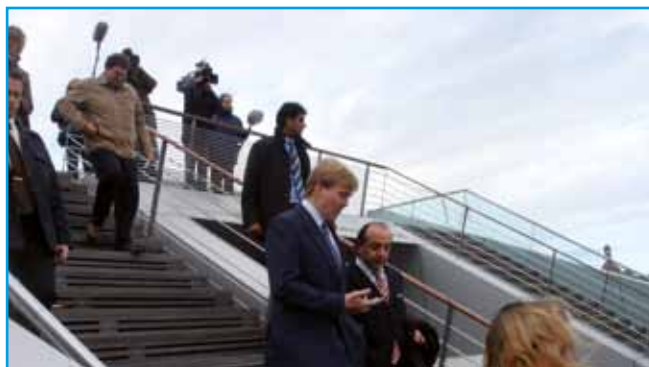
18 oktober 2007

Hamburg is de tweede welvarendste stad van Duitsland en maakt een uitbundige groei door, met name rondom de voormalige havenfronten. Hamburg heeft de keuze gemaakt om ook buitendijks te bouwen en in te zetten op aangepast bouwen in risicoreductie.

Het werkbezoek aan Hamburg stond in het teken van de adaptatie van ruimte aan klimaat. Eerder bezocht de prins in dit kader Londen (september 2006) en Dordrecht (juni 2007).

Deze drie steden werken samen in het INTERREG-project Urban Flood Management aan kennisontwikkeling en het delen van kennis over aangepast buitendijks bouwen. Daar waar Londen vergevorderd is met een wettelijke planprocedure (bindend advies van de Environment Agency ten aanzien van bouwrestricties als gevolg van hoogwater en klimaatverandering), heeft Hamburg veel praktische ervaring opgedaan met buitendijks, hoogwaterproof bouwen. Inhoudelijke voorbeelden hiervan zijn opgehoogde hoofd- en ontsluitingsinfrastructuur en doorstroombare parkeergarages die dienen als sokkel voor vastgoedontwikkelingen en calamiteiteninfrastructuur voor de hulpdienst bij hoogwater ('polders').

Bij de realisatie van deze voorbeelden zijn oplossingen gevonden voor problemen als: de private voorinvestering in de 'polder' vooruitlopend op de vastgoedontwikkeling, het voldoen aan wet- en regelgeving die uitgaat van binnendijkse situaties, de afstemming tussen waterveiligheid en waterbeleving et cetera. Een van de meest in het oog springende kwaliteiten in de Hamburgse ontwikkelingen is hoe het water voor iedereen toegankelijk blijft dan wel juist wordt, doordat de kaden maar ook zelfs de bouwwerken onderdeel worden van de publieke ruimte.

In Dordrecht wordt vooral geïnvesteerd in de kennisontwikkeling over de locatiespecifieke gevolgen van de diverse klimaatveranderingsscenario's. Op basis van de advance party ter voorbereiding op dit werkbezoek is het beeld ontstaan (en ambtenaren van het Hamburgse ministerie van Stadsontwikkeling en Milieu bevestigden dit) dat juist op dat punt – weten hoe de klimaatverandering uitpakt voor deze regio om een afweging mogelijk te maken over anticipatie hierop – in de Hamburgse ontwikkelingen nog een slag te winnen is. Hoewel klimaatverandering sinds dit jaar ook in Hamburg hoog op de politieke agenda staat ('Al Gore-effect'), ligt de nadruk tot nog toe op mitigatie (duurzame energie, energie-zuinig, CO₂-neutraal). De Nederlandse adaptatiestrategie kan daarom een voorbeeldfunctie hebben, net als enkele jaren geleden Ruimte voor de Rivier was. Dit 'internationaal leren van elkaar' is het centrale onderwerp in het afrondende gesprek ter afsluiting van het werkbezoek.

35. Vaste Commissie voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu

7 november 2007

Woensdag 7 november had de prins een lunchgesprek met de Vaste Commissie voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

36. Keynotespeech congres 'Maak ruimte voor klimaat'

27 november 2007

Dinsdag 27 november nam de prins deel aan het congres 'Maak ruimte voor klimaat', dat werd georganiseerd door de ministeries van VROM, VenW, LNV en EZ, IPO, VNG en Unie van Waterschappen. Dit congres markeerde de vaststelling van de nationale adaptatiestrategie. Deze strategie vormt het kader voor het handelen van de Nederlandse overheden teneinde Nederland klimaatbestendig te maken. De driedelige doelstelling is: het voorkomen van maatschappelijke ontwrichting, het opvangen van nadelige effecten en het benutten van kansen die klimaatverandering biedt. Door te kiezen voor integrale en gebiedsgerichte benadering wordt aangesloten op lopende ruimtelijke ontwikkelingen (werk met werk maken) en worden lokale kansen maximaal benut. De strategie bereidt geen nieuwe beleidskoker klimaatsadaptatie voor, maar streeft naar verplechting in reguliere beleidsprocessen (mainstreaming).

De nationale strategie geeft tevens de volgende aanzet voor een adaptatieagenda: De hoofdlijnen van de strategie werden uitgewerkt tot regionale adaptatiestrategieën voor acht concrete gebieden die benoemd zijn in het programma 'Kenniss voor Klimaat', dat begin 2008 van start ging. Het gaat om de gebieden het Stadsgewest Haaglanden, Schiphol en omgeving, de Rotterdamse regio, de

Zeeuwse en Zuid-Hollandse delta, de Waddenzee, het rivierengebied, ondiepe wateren en veenweidegebieden, en droge rurale zandgronden. Het kabinet heeft hiervoor 50 miljoen euro subsidie ter beschikking gesteld. Op korte termijn ziet het kabinet kansen om bij grote rijksinvesteringen nu al rekening te houden met klimaatverandering. De Zuidplaspolder, Haarlemmermeer en Almere zijn hier voorbeelden van. Ook zet het kabinet in op het doorlichten van wet- en regelgeving en krijgt klimaatverandering een prominente plaats in reguliere besluitvormingsprocessen en beleidsplannen. De adaptatieagenda wordt verder uitgewerkt en uitgebreid met initiatieven die voortkomen uit de regionale impulsbijeenkomsten die de komende maanden georganiseerd worden. Samen vormen ze de eerste Nationale Adaptatieagenda, die juni 2008 wordt uitgebracht. Over de uitvoering zal jaarlijks worden gerapporteerd en de eerste agenda zal – indien nodig – over twee jaar worden herzien. Dit congres geeft het startschot voor deze verdere concretisering van de uitvoering.

37. Olympische Spelen - Barcelona

10 en 11 december 2007

Barcelona is een succesvol voorbeeld van hoe de Olympische Spelen kunnen worden gebruikt als katalysator voor de realisatie van een langeretermijnontwikkeling. Zo heeft de stad voor de Spelen van 1992 de hoofdinfrastructuur op orde gemaakt (de aanleg van de Rondas de Dalt en Litoral) en verouderde industriële gebieden herontwikkeld tot centrumstedelijk gebied (Poble Nou tot Olympic Village en Parc de Mar). In de binnenstad is een grootschalige schoonmaak van de openbare ruimte en de restauratie van gevels ingezet (Barri Gòtic en Eixample). Daarnaast heeft de stad zich opnieuw geïnteresseerd op de zee (Port Vell). Interessanter is om te zien hoe deze gebieden functioneren ná de Olympische Spelen (zo is de openbare ruimte van Port Vell vorig jaar opnieuw onder handen genomen) en hoe Barcelona de ruimtelijke dynamiek op gang weet te houden en te structureren. Op de eerste dag is met direct betrokkenen teruggeblikt op de ruimtelijke strategie ten behoeve van de Olympische Spelen van 1992 en de evaluatie daarvan 15 jaar erna.

Op de tweede dag is de huidige ruimtelijke strategie van het grootstedelijk gebied van Barcelona toegelicht. Daarbij is ingegaan op de vraag 'Hoe gaat Barcelona om met de toegenomen aandacht in het Europese (structuur)beleid voor investeringen in eigen concurrentiekracht (Lissabon) naast cohesie'. De DG Ruimte van Barcelona, de heer Santacana, heeft op de conferentie van 28 juni 2006 al de spanning geschetst tussen de Lissabonstrategie en de ruimtelijk-economische kenmerken van Barcelona.

Op beide dagen is ruim de tijd genomen om ook de ruimtelijke ontwikkelingen in het veld te zien.

2008

In 2008 zijn de thema's **Adaptatie ruimte en klimaat** en **Integrale gebiedsontwikkeling** voortgezet. Binnen deze thema's werden wel nieuwe accenten gelegd. Daarnaast werd een derde thema geïntroduceerd: **Nieuwe energielandschappen**.

38. Gebiedsontwikkeling - Zuid-Limburg

7 maart 2008

Het werkbezoek van 7 maart stond in het teken van gebiedsontwikkeling. Tijdens het bezoek kwamen twee verschillende gebiedsontwikkelingen aan de orde. In de ochtend stond de A2-zone Maasbracht-Beek centraal. Dat is een gebiedsontwikkeling in wording voor een relatief groot gebied. In de middag kwam een integrale gebiedsontwikkeling aan de orde die al verder in ontwikkeling was en zich afspeelt op een kleiner schaalniveau, te weten in en rond de Heksenberggroeve in Heerlen.

A2-zone Maasbracht-Beek

De A2 tussen Maasbracht en Geleen wordt verbreed. In de regio is tegelijkertijd geconstateerd dat in hetzelfde gebied opgaven liggen voor wonen, logistiek, bedrijvigheid, veiligheid, groen en recreatie. Elk van deze opgaven heeft zijn eigen dynamiek en maatschappelijke en politiek-bestuurlijke discussie. Om te zorgen voor een goede afweging en afstemming tussen deze voorziene ontwikkelingen en na te gaan of en hoe die afstemming mogelijk is tussen de verbreding van de A2 en de ontwikkeling van het gebied, hebben de gemeente Sittard-Geleen, de provincie Limburg en Rijkswaterstaat Limburg de Ontwikkelingsvisie A2-zone Maasbracht-Beek opgesteld. Hieruit moet blijken of deze ontwikkelingen worden ondergebracht in één integrale gebiedsontwikkeling.

Zilverzandwinning Heerlen

Zoals bij veel grondstofwinlocaties heeft ook hier veel discussie plaatsgevonden over nut en noodzaak van de winning van zilverzand en over de consequenties ervan. De ligging van de groeven in en nabij de Brunssumerheide speelt hierbij een grote rol. Enkele jaren geleden is het eerste deel van de groeve Heksenberg, waar de winning is afgerond, opgeleverd als (water)recreatiegebied. Ook hierover heeft discussie plaatsgevonden, in het bijzonder over de vraag wie verantwoordelijk is voor (de kosten van) het beheer en de exploitatie van het recreatiegebied. De beleidsverantwoordelijkheid voor de winning van grondstoffen en ontgroningen is in Nederland neergelegd bij provincies. De eisen die in het provinciaal beleid van Limburg worden gesteld, maken dat de winning materieel alleen kan plaatsvinden via integrale gebiedsontwikkeling. De ontwikkelingen rond de Heksenberg laten zien dat het bij gebiedsontwikkeling gaat om planologische bestemmingen en om het beheer van het gebied.

39. Gebiedsontwikkeling - Symposium 'Alleen ga je sneller, samen kom je verder'

18 maart 2008

Op 18 maart nam de prins deel aan het congres 'Alleen ga je sneller, samen kom je verder; de toekomst van PPS bij gebiedsontwikkeling', georganiseerd door Deloitte, gebiedsontwikkelaar AM, Dienst Landelijk Gebied, Bank Nederlandse Gemeenten, Bouwfonds, VROM-raad, TU Delft en VROM. Aanleiding voor het congres vormde de presentatie van de gelijknamige publicatie. Hierin schetsen publieke en private partijen samen de mogelijkheden om publiek-private samenwerking (PPS) bij gebiedsontwikkeling te versterken. Juist omdat zoveel partijen zijn betrokken bij de totstandkoming van het stuk, zijn de aanbevelingen niet erg verrassend:

- Houd vast aan instrumenten die de afgelopen tijd succesvol (en noodzakelijk) zijn gebleken en werk deze waar nodig verder uit.
- Omarm nieuwe principes en methoden die inspelen op de veranderende complexiteit van projecten.
- Werk aan een cultuuromslag bij publieke en private partijen. Voor succesvolle PPS-gebiedsontwikkeling moeten publieke partijen meer 'ondernemend' denken en werken. Van hun kant moeten private partijen hun maatschappelijke betrokkenheid concreet benoemen en vastleggen.
- Beschouw PPS-gebiedsontwikkeling niet als een toverformule voor alle projecten. Wanneer partijen de principes voor PPS-gebiedsontwikkeling niet kunnen volgen en de cultuuromslag niet kunnen of willen bewerkstelligen, zijn andere samenwerkingsvormen waarschijnlijk beter geschikt.

Ondanks dat deze aanbevelingen nogal open deuren zijn, leert de praktijk dat deze eenvoudig worden vergeten. Een publicatie en congres als 'Alleen ga je sneller, samen kom je verder' is goed om lessen en aanbevelingen nog eens te herhalen. Met het in ontvangst nemen van het eerste exemplaar van de publicatie door de prins, moest dit boek een grotere bekendheid krijgen dan de inner circle, die heeft bijgedragen aan de totstandkoming daarvan.

40. Nieuwe energielandschappen - Groningen

1 april 2008

Op 1 april stond Groningen in de belangstelling. Het Zernikecomplex aan de noordkant van de stad Groningen verandert de komende jaren sterk. Het gebied wordt getransformeerd tot een levendige campus waarop, verspreid in het groen, gebouwen van hoogwaardige architectuur verrijzen. Het Rotterdamse stedenbouwkundig bureau West 8 ontwikkelde dit landgoed-concept. De Hanzehogeschool Groningen, de Rijksuniversiteit Groningen en de Gemeente Groningen zijn met elkaar overeengekomen dat er gewerkt gaat worden aan een campus in het groen, waar studenten en medewerkers zich thuis kunnen voelen en waar bezoekers graag komen. Het gebied wordt 'autoluw'. De panden van de Rijksuniversiteit zullen met koude-warmteopslag worden gekoeld en verwarmd. Tijdens het verdiepingsgesprek vertelde Gert de Roo, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Groningen, over de ruimtelijke kansen en beperkingen van koude-warmteopslag in Nederland.

Onder de noemer Energy Valley werken publieke en private partijen (gemeenten Assen, Emmen, Groningen en Leeuwarden, provincies Drenthe, Friesland en Groningen, Samenwerkingsverband Noord-Nederland, Gasunie, NAM Investerings- en Ontwikkelingsmaatschappij voor Noord-Nederland en Rijksuniversiteit Groningen) samen om Noord-Nederland uit te laten groeien tot internationaal toonaangevende energieregio door een integrale inzet op conventionele energieactiviteiten, kennis & innovatie en energietransitie.

In Eemshaven wordt de ruimte letterlijk energie. Naast de bestaande Eemscentrale (grootste gasgestookte centrale van Europa) worden in de komende jaren de multifuel-centrale NUON Magnum en een kolencentrale door RWE gebouwd. Bij beide initiatieven worden de mogelijkheden voor CO₂-afvang en -opslag verkend. Het Energie Transitie Park (ETP) Eemsdelta is gericht op het creëren van een ontwikkelgebied voor versnelde invoer van bio-energie innovaties door uitwisseling van restwarmte met energie(-intensieve) bedrijven. Daarnaast is de internationale transportcapaciteit aanzienlijk vergroot door de recente aanleg van de NordNed-kabel tussen de Eemshaven en Noorwegen. Ook zijn er plannen voor een windmolenpark.

Op locatie werden deze plannen en ambities toegelicht.

41. Gebiedsontwikkeling Haarlemmermeer

16 mei 2008

In de Haarlemmermeer gaat het om veel ruimtelijke opgaven. Naast beperkingen door de groei van Schiphol op lange termijn en het Groene Hart, gaat het om grootschalige ruimtelijke ontwikkelingen: 10 à 20 duizend woningen, 1.600 hectare (strategisch) groen, 3 miljoen m³ waterberging, vergroting capaciteit en kwaliteit weginfrastructuur en OV en de aanleg van een 380 kV-leiding. Tegelijkertijd doen zich kansen voor ten aanzien van adaptatie: in de Haarlemmermeer kan voor een groter gebied water worden geborgd. De wateropgave moet hiervoor integraal deel uit maken van de ontwikkelingen en kan positief worden aangewend door koppelingen te maken met wonen en recreatief groen. Deze positieve baten moeten kunnen worden gebruikt voor de bekostiging van de opgave.

Bij het programma voor het werkbezoek was gekozen om te focussen op de Westflankontwikkelingen in relatie tot het klimaat-adaptatiebeleid en de lopende PKB-procedure voor de Randstad 380 kV-verbinding.

In de middag is per fiets een bezoek gebracht aan het terrein. Gezien de omvang van de polder geeft deze fietstocht slechts een summier beeld van het gebied. De route is wel zodanig gekozen dat onderdelen van het ochtendprogramma zijn bezocht.

42. Ruimtelijke ontwikkelingen Olympische Spelen 2012 - Londen

3 juni 2008

Het werkbezoek aan Londen stond geheel in het teken van de ruimtelijke voorbereiding van de Olympische Spelen 2012 (OS2012). Dit bezoek pakt door op het vorige werkbezoek van 7 september 2006. Toen zijn de algemene ruimtelijke en sociale ontwikkelingen, de publieke organisatie en publiek-private samenwerking in Londen toegelicht. Ook kwamen de overall legacy doelstellingen en de organisatie van de OS2012 aan bod, gekoppeld aan een bezoek aan het Holden Point Viewing Platform. Naast een algemene update, richt dit werkbezoek zich op de verkeerskundige aspecten, de grondwerken op de Olympische site (waterwerken en bodemsanering), de ontwikkeling van het legacy masterplan voor de Olympische site en de maatschappelijke participatie van de lokale bevolking (vrijwilligers en topsporttalent) aan de OS2012.

onderhandelingen muurvast. 17 januari 2006 heeft bestuurlijk overleg plaatsgevonden tussen toenmalig minister Zalm, het college van B&W van Enschede en Gedeputeerde Staten van Overijssel. Uitkomst van dit gesprek was dat het rijk bereid is deel te nemen in de ontwikkeling en inzet van het GOB voor de hand ligt. Vanaf dat moment werd een situatie van welles-nietes omgebogen naar samenwerking: van focus op resultaat op de korte termijn (verkoop) naar een visie voor de lange termijn (samenwerken).

43. Gebiedsontwikkeling Enschede Airport Twente

3 juli 2008

Het werkbezoek van 3 juli stond opnieuw in het teken van gebiedsontwikkeling. Als eerste onderdeel stond een nadere kennismaking met het Gemeenschappelijk Ontwikkelingsbedrijf (GOB) op de agenda. Het GOB werkt met de andere projectpartners toe naar een samenhangend en doortimmerd gebiedsplan. Het stimuleert dit proces door namens het Rijk met één mond te spreken en weegt daarvoor investeringen af tegen de verwachte maatschappelijke en financiële resultaten.

Het tweede onderdeel stond in het teken van de gebiedsontwikkeling van het voormalig militair vliegveld Twente, waar het GOB namens het Rijk in participeert. Twente was een van de FENIKS-projecten. Hoofddoel van FENIKS was een ordentelijke verkoop van enkele grote Defensierterreinen. De onderhandelingen hebben jaren geduurd en het wantrouwen tussen Domeinen en de regio was erg groot aan het einde van deze periode. Eind 2006 zaten de

44. 'Achter de coulissen van gebiedsontwikkeling' en het congres 'Gebiedsontwikkeling: geen zaak van de elite'

10 oktober 2008

In het verdiepingsgesprek in de ochtend werden de volgende onderwerpen besproken:

- Waar verdienen partijen nou echt aan?
- Hoe groot en hoe belangrijk zijn de winstmarges op grond voor publieke en private partijen? Hoe verhouden zich deze tot de inkomsten uit bijvoorbeeld de OZB of de extra middelen (of het voorkomen van het verminderen) uit het gemeentefonds? Of tot de

inkomsten die het gelieerde bouwbedrijf maakt? En verschilt dat tussen kleine en grote gemeenten c.q. ontwikkelaars? Hoe gevoelig ligt het bekendmaken van de winstmarges bij de private partijen en zijn daar duidelijke stromingen / bloedgroepen in te herkennen? Kortom kun je een veer laten op grondprijzen omdat je die elders kunt terugverdienen?

- Hoe serieus moeten de signalen worden genomen over het geringe niveau van capaciteit en professionaliteit van kleine en middelgrote gemeenten?

In de Tweede Kamer blijft bij de linkse fracties de zorg bestaan dat met de Nota Ruimte en de nieuwe Wro de kleine en middelgrote gemeenten zijn overgeleverd aan gewiekste projectontwikkelaars. Hoe terecht of onterecht is die zorg? Wordt er – andersom – bedoeld of onbedoeld door gemeenten al te enthousiast gebruik gemaakt van vrijblijvende marktconsultatie en zijn de vergoedingen werkelijk armetierig? Is dit een kwestie van leren, dus te verhelpen met een leertraject? Of is bijvoorbeeld de omvang van het gemeentelijk apparaat en/of het door het binnenlands bestuur gesignaleerde probleem van de leegloop bij kleine gemeenten (mogelijk het gevolg van het ontbreken van carrièremogelijkheden) een doorslaggevende factor? En is er dus geen leertraject, maar een nieuwe golf van gemeentelijke herindeling noodzakelijk? Kortom hoe hoog mogen de verwachtingen zijn van een succesvolle toepassing van gebiedsontwikkeling en PPS in kleine en middelgrote gemeenten (en dus eigenlijk het merendeel van Nederland)? En hoe belangrijk is dat eigenlijk?

- Hoe zit dat nou met dat Auroux-arrest?

De ministerraad heeft op 26 september besloten een rapport van de ICER (Interdepartementale Commissie Europese Regelgeving) over aanbesteding bij gebiedsontwikkeling te sturen aan alle gemeenten in Nederland. Daarmee komt een eind aan een langlopende kwestie over hoe omgegaan moet worden met Europese aanbesteding van onder meer (het publieke deel van) activiteiten binnen een gebiedsontwikkelings-PPS. Aanleiding hiervoor was het arrest van het Europese Hof over de Auroux-zaak, over samenwerking tussen markt en overheid bij gebiedsontwikkeling in het Franse Rouanne. Daar voerde de gemeente wel heel nadrukkelijk regie over de uitvoering, verdeling van opbrengsten en financiële risico's. Ook van belang zijn twee ingebrekestellingen van de Europese Commissie met betrekking tot Vathorst (Amersfoort) en Koekoekspolder (Kampen, een tuinbouwproject) waarbij de openbare onderdelen naar het oordeel van de Commissie niet of onvoldoende Europees en dus openbaar zijn aanbesteed.

Bij het opstellen van het Auroux-rapport is in de ICER lange tijd discussie gevoerd over de consequenties van het Auroux-arrest voor de Nederlandse PPS-praktijk bij gebiedsontwikkeling. Dit heeft geleid tot instemming in de ministerraad met de formulering van het rapport en met toezending van het ICER-rapport met een toelichtende aanbestedingsbrief aan alle gemeenten. Hoewel er aanvankelijk inhoudelijk grote vrees was voor de consequenties rond aanbesteding en PPS in Nederland, hoeven PPS-constructies niet verlaten te worden. Dit betekent echter niet

dat een en ander geen gevolgen heeft voor de Nederlandse aanbestedingspraktijk; het is alleen nog onduidelijk tot welke exacte aanpassingen dit op termijn zal leiden. In het gesprek komt aan de orde wat deze consequenties kunnen zijn in het worstcase- en bestcasescenario.

In de middag vond het congres 'Gebiedsontwikkeling: geen zaak van de elite' plaats waar de prins de inleidende speech hield. Doel van deze bijeenkomst was de (praktijk)kennis over gebiedsontwikkeling en gebiedsgebonden publiek-private samenwerking te delen met partijen die tot op heden niet zijn bereikt met de landelijk georganiseerde congressen. Belangrijkste doelgroep vormen dan ook de kleine en middelgrote gemeenten en met het oog op de dualisering in het bijzonder de raadsleden. Gemeenteraadsleden zijn vaak nog niet op de hoogte van de beschikbare praktijkkennis, zitten zelf niet aan de gespreks- en onderhandelingstafel, maar moeten wel de gemeentelijke rol in de PPS definiëren (kader/ mandaat B&W + controle).

45. Bouwhuisdebat 'De toekomst van het Groene Hart'

30 oktober 2007

Het Bouwhuisdebat is een reeks gespreksbijeenkomsten waarbij deskundigen en beslissers uit politiek en bedrijfsleven, discussiëren over relevante maatschappelijke onderwerpen. Doel van de debatten is om met de kennis en kunde in de bouwsector een bijdrage te leveren aan het oplossen van actuele maatschappelijke vraagstukken.

Het thema van dit Bouwhuisdebat was 'De toekomst van het Groene Hart'. Bouwend Nederland wil de uitdagingen voor dit bijzondere gebied inventariseren en bespreken. Het Groene Hart is het grootste nationale landschap van Nederland. Het maakt deel uit van de groenblauwe delta in West-Nederland en wordt omgeven door de grootstedelijke gebieden van de Randstad. Dé opgave is om in het Groene Hart een duurzaam water- en bodemsysteem te realiseren, waarbij recht wordt gedaan aan de bijzondere kwaliteiten van het gebied: openheid, veel water, bijzondere verkavelingspatronen, dijkes en molens. De landbouw (veeteelt) is de belangrijkste drager van het landschap; maar de landbouw zal voor een duurzaam water- en bodemsysteem aanzienlijk moeten veranderen ('functie volgt peil').

De Prins van Oranje opende het Bouwhuisdebat met een speech.

46. Rotterdam Climate Proof en Vaste Commissie VROM

11 november 2008

Directe aanleiding voor dit bezoek op 11 november aan Rotterdam vormde het concept 'Deltadijk' uit het advies van de Deltacommissie. Oorspronkelijk is het concept ingeplagd als brede, multifunctionele dijk. In het uiteindelijke advies is de Deltadijk gepositioneerd als een doorbraakbestendige dijk in de vorm van een extra hoge dijk, brede dijk of een (van binnen) extra versterkte dijk. Na een toelichting op de Deltadijk door Deltacommissielid Ineke Bakker geeft Pier Vellinga, hoogleraar aan Wageningen Universiteit, zijn visie op brede, overstroombare dijken. (Een van de pijlers voor de invulling van de nieuwe leerstoel

Klimaatverandering, water en veiligheid die hij op 16 oktober 2008 heeft aanvaard.) Dit gesprek over de Deltadijk werd gekoppeld aan een wandeling op en rond de Boompjes, het reeds bestaande voorbeeld van een verstedelijkte en dus multifunctionele dijk. Tijdens de wandeling werd gekeken hoe deze waterkering met daarbovenop stedelijke functies, zich verhoudt tot het omliggende gebied: waar is deze nog waterkering herkenbaar, waar niet en wat betekent dat voor het functioneren van het stedelijk weefsel en de beleving van binnen- en buitendijks wonen en werken.

Eenmaal te gast in Rotterdam, werd de kans benut om Rotterdam Climate Proof toe te lichten, zeg maar de Rotterdamse tegenhanger van de nationale adaptatiestrategie.

De Rotterdam Climate Campus richt zich op de ontwikkeling van nieuwe technieken op het gebied van watermanagement en schone energie en wordt gevestigd in het Stadshavengebied. Volgens de gemeente is het gebied meteen de proeftuin om nieuwe duurzame technieken toe te passen. Te denken valt aan de verwerking van industrieel afvalwater tot schoon drinkwater, drijvende woonwijken en energieopwekking uit de getijdewerking van de Maas. In de Rotterdam Climate Campus werken onder meer samen de petrochemische industrie, de TU Delft, Erasmus Universiteit, het ministerie van VROM, de gemeente Rotterdam, Eneco en het Wereld Natuur Fonds. In navolging van de ontmoeting vorig jaar (7 november 2007) heeft er opnieuw een gesprek met de Vaste Commissie VROM plaatsgevonden.

Tijdens dit werkbezoek vernam de prins van een vertegenwoordiger van de Adviescommissie Water en van partijen in de regio de (mogelijke) consequenties van dit advies:

- Wat zijn de materiële gevolgen van dat advies voor de gebouwde omgeving, voor de cultuurhistorische Zuiderzeestadjes, -havenfronten en -dijken?
- Wat zijn de materiële en juridische gevolgen voor buitendijkse natuurgebieden?
- Wat zijn de gevolgen van het advies (wat in de komende jaren nog moet uitkristalliseren in een Deltaprogramma) voor lokale gemeenschappen en ondernemers?

47. Klimaatadaptatie - Enkhuizen

4 december 2008

Het werkbezoek op 4 december 2008 stond opnieuw in het teken van het advies van de Deltacommissie. Deze keer stond wellicht het meest omstreden onderdeel centraal – het maximaal 1,5 meter peilopzet op het IJsselmeer. Omdat de kans op (zoet)waterschaarste toeneemt als gevolg van de klimaatverandering, adviseert de Deltacommissie om het peil van het IJsselmeergebied te koppelen aan de stijging van de zeespiegel. In de meest extreme droge zomersituatie is een 'waterschijf' in het IJsselmeergebied nodig van 1,1 meter; exclusief het Markermeer is dit 1,5 meter.

2009

48. Duurzame stedelijke ontwikkeling - Malmö

5 maart 2009

Het Programma Ruimte 2004-2008 werd op 5 maart afgesloten met een werkbezoek aan de Zweedse stad Malmö. Tijdens dit bezoek vergezelde minister Cramer de prins.

In de jaren zestig was Malmö een succesvolle industriestad met grote scheepswerven die op mondiaal niveau concurrerend waren. In de vroege jaren negentig viel de bodem weg onder deze economie. In de periode 1992-1994 verdween een derde van alle banen in de stad. Vandaag de dag zijn de havens en de aanpalende traditionele industrieën geheel verdwenen en wordt Malmö geprezen als Europese voorloper op het gebied van duurzame stedelijke ontwikkeling. Malmö voert daarbinnen een breed beleidspakket uit gericht op klimaatmitigatie én -adaptatie.

Een voorbeeld hiervan is de herontwikkeling van de westelijke haven tot multifunctioneel stedelijk gebied. Naast een hoge kwaliteit van architectuur en inrichting van de openbare ruimte, kenmerkt dit gebied zich door een complete duurzame energievoorziening van zon, wind, water en biomassa. In het gebied hebben voetgangers en fietsers de overhand op de automobilist en zijn gevels en nagenoeg alle daken groen beplant. Dit systeem houdt het regenwater langer vast, ondersteunt diverse vogelsoorten en creëert een beeld van een 'stad in het groen'. De wijk is tevens CO₂-neutraal, hoofdzakelijk als gevolg van de warmte-koudeopslag in de kalkstenen ondergrond.

Een ander voorbeeld vormt de herinrichting van de naoorlogse wijk Augustenborg. Na leegloop en verval in de jaren tachtig en negentig is in 1998 het project Ekostaden Augustenborg gestart met als doel de wijk te transformeren naar een duurzame wijk. Inwoners werden gemotiveerd om initiatief te nemen tot ontwikkeling en uitvoering van ideeën en plannen. Voorbeeld hiervan is het idee van inwoner Morten Ovesen om open drainagesystemen aan te leggen. Deze brede goten zijn met groen beplant en voorzien van wandel- en fietspaden en banken. Deze open goten kunnen intense regenval opvangen en functioneren tegelijk als eco-corridors. Ook in Augustenborg zijn op grote schaal groene daken toegepast om het effect van stedelijke hitte-eilanden terug te dringen. In de wijk is zelfs de eerste botanische daktuin gevestigd.

Netwerk Prins van Oranje in de nationale ruimtelijke ordening o.b.v. het Programma Ruimte

Overheid

Hans Alders, Joop Atsma, Ineke Bakker, Mark Calon, Jacqueline Cramer, Sybilla Dekker, Asje van Dijk, Ger Driessen, Adri Duivesteijn (toen nog TK-lid), Wijnand Duyvendak (GL), Loek Hermans, Ruud van Heugten (CDA), Lutz Jacobi (PvdA), Paulus Janssen (SP), Hans van Leeuwen (SP), Wolter Lemstra, Barry Madlener (PVV), Helma Neppérus (VVD), Bart Krol (toen nog gemeente Soest), Ger Koopmans (CDA), Chris Kuijpers, Henry Meijdam, Annemieke Nijhof, Marnix Norder, Siebe Riedstra, Theo Rietkerk, Paul Rüpp, Sybe Schaap, Cees van der Staaij (SP), Marianne Thieme (PvdD), Co Verdaas, Roos Vermeij (PvdA), Esmé Wiegman (CU).

Adviesraden, wetenschap en andere kennisinstellingen of ontwerpers

Riek Bakker, Theo Beckers (Universiteit Tilburg), Willem Bruil (Universiteit Wageningen), Hans van der Cammen (UvA), Wim Derksen (als directeur RPB), Rients Dijkstra (Maxwan architects and urbanists), Anton Hemerijck (WRR), Len de Klerk (UvA), Marianne Kuijpers (RIVM), Peter Kuenzli (Gideon consult), Jaap Modder, Lodewijk van Nieuwenhuijze (H+N+S), Gert de Roo (Rijksuniversiteit Groningen), Peter van Rooy, Elisabeth Ruijgrok (Witteveen en Bos), Fred Schoorl (Nirov), Adriaan Schout (Clingendael), Dirk Sijmons, Steven Slabbers (Bosch Slabbers landschapsarchitecten), Geert Teisman (Erasmus Universiteit), Pier Vellinga (WU), Eric Vreedenburgh (Archipelontwerpers).

Ontwikkelaars

Wienke Bodewes (Amvest), Elco Brinkman (Bouwend Nederland), Jan Fokkema (Neprom), Renée Hoogendoorn (AM), Joop Krul (Schiphol), Peter Ruigrok (AM), Mariet Schoenmakers (AM), Dietmar Werner (Volker Wessels), Dik Wessels (Volker Wessels), Friso de Zeeuw (MAB).

Maatschappelijke organisaties

Vera Dalm (Milieudefensie), Jaap Dirkmaat (Vereniging Nederlands Cultuurlandschap, daarvoor Das&Boom), Paul Langeweg (ANWB), Henk Lugtmeijer (Utrechts Landschap), Bert Mooren (VNO-NCW), Mirjam de Rijk (Stichting Natuur en Milieu), Ellen Verkoelen (Zuid-Hollandse Milieufederatie), Volkert Vintges (Vz. Samenwerkingsverband 12 Milieufederaties en SNM).

Footprint

Nederland

1. Amsterdam: Zuid-as en Noordelijke IJ-oeveren (2005)
2. Bloemendalerpolder en KNSF-terrein (2006)
3. Brabantstad: Paleiskwartier 's-Hertogenbosch en Haverleij (2005), High Tech Campus / A2-zone Eindhoven (2006) en kanaalzone Helmond, Brandevoort, Groene Woud en Moerenburg Tilburg en Nieuwe Markt Breda (2007)
4. Den Haag: internationale stad, Binckhorst en Scheveningen Boulevard (2006)
5. Drechtsteden: Maasterras, Kijfhoek en Volgerlanden en Stadswerven, Wielwijk en Eiland van Dordrecht (2007)
6. EMAB-locaties: Grave en Maasbommel (2007)
7. Enkhuizen: Consequenties van advies Deltacommissie 1½ m peilverhoging (2009)
8. Enschede Airport Twente (2008)
9. Gelderse Vallei reconstructie (2005)
10. Groene Hart: Oude Rijnzone en Groot Mijdrecht Noord (2006)
11. Groningen-Assen: Blauwestad, Meerstad, Eemskanaalzone en Europapark en klimaatbuffer Peize en Zernikecomplex (2008)
12. Haarlemmermeer: Westflank en 380 kV-leiding (2008)
13. Hart van de Heuvelrug (2005)
14. Hoeksche Waard (2004)
15. IJsseldelta (2006)
16. Ommen en omgeving: nieuwe landgoederen (2005)
17. Rotterdam: Stadshavens (2004); Noorderstrand: verrommeling (2007); Onder de Boompjes: advies Deltacommissie (2008)
18. Valkenburg (2006)
19. Waddengebied: Moddergat en kwelders (2006)
20. Eemshaven (2008)
21. Zuid-Limburg: Albertknoop en Avantis (2005) en A2-zone Maasbracht-Beek, Chemelot en Zandwinning Heerlen (2008)
22. Zuidplaspolder inclusief Westergouwe (2005)

Buitenland

- Barcelona: Olympic sites Montjuïc en Poble Nou, Fòrum, 22@ BCN, Glòries en Poble Sec (2007)
- Hamburg: Perlenkette en Hafencity (2007)
- Londen: Thames Gateway / Thames Barrier (2006), Olympic Parc (2006 en 2008) en Stratford International Train Station, Stratford Workplace en Newham Sports Academy (2008)
- Malmö: klimaatmitigatie en klimaatadaptatie (2009)

Deelname aan congressen, symposia en andere publieke bijeenkomsten in het kader van het Programma Ruimte 2004-2008

- Aanwezig bij congres Ruimte voor beweging, waarop de ministers van VROM, VenW, EZ en LNV gezamenlijk de Nota Ruimte hebben gepresenteerd (2004)
- Aanwezig bij congres 'Gebiedsontwikkeling', waarin de gelijknamige Adviescommissie haar eindadvies heeft gepresenteerd (2005)
- Aanwezig bij 'Toekomstdebat Water, Aarde en Samenleven', georganiseerd door het Blomberg Instituut (2006)
- Aanwezig bij EU-conferentie over territoriale cohesie en de Lissabonstrategie, georganiseerd door VROM (2006)
- Key note speech op congres 'Maak ruimte voor klimaat', georganiseerd door VROM, VenW, LNV en EZ, IPO, VNG en Unie van Waterschappen (2007)
- In ontvangstname eerste exemplaar 'Alleen ga je sneller, samen kom je verder' op gelijknamig congres georganiseerd door Deloitte, AM, Dienst Landelijk Gebied, Bank Nederlandse Gemeenten, Bouwfonds, VROM-raad, TU Delft en VROM (2008)

- Videoboodschap voor Konferenz Deutsche Anpassungsstrategie an den Klimawandel, georganiseerd door het Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit (2008)
- Openingspeech congres 'Gebiedsontwikkeling: geen zaak van de elite', georganiseerd door provincie Gelderland en TU Delft (2008)
- Openingspeech Bouwhuisdebat 'De toekomst van het Groene Hart, georganiseerd door Bouwend Nederland (2008)

De opdrachtgever voor het Programma Ruimte was de directeur-generaal Ruimte, de heer Kuijpers. Opdrachtnemer was de directeur Gebiedsontwikkeling, mevrouw Van der Poorten-Alwayn. De heer Van der Werff coördineerde de samenstelling en uitvoering van het programma en verleende de ambtelijke ondersteuning bij de werkbezoeken en optredens. De voorbereiding en uitvoering van de activiteiten lag bij de heer Bloemen (adaptatie en nieuwe energielandschappen), de heer Busch (gebiedsontwikkeling), mevrouw Senff en mevrouw Klijndijk.

Fotografie

pagina 2 : Fotopersbureau Ermindo Armino BV
pagina 5 : F. Schoorl - NIROV
pagina 6 : J. de Wit - Gemeente Den Bosch
pagina 7 : T. Ellenbroek - De Lemeler Esch Kamperen
: Ton Poortvliet
pagina 8 : Elsbeth Tijssen Photography
pagina 9 : A.M. Kamp - De Blauwe Stad
: J. Schuurman - FC Groningen
pagina 10 : R. Creemers - Provincie Limburg
: Dienst Stedelijke Ontwikkeling gemeente Den Haag
pagina 11 : ANP
pagina 13 : ANP/Benelux Press
pagina 14 : Hans Banus
pagina 16 : Merlin Daleman
pagina 17 : Max@Home
pagina 18 : VROM
pagina 19 : VROM
pagina 20 : Mine Daelemans
pagina 21 : Jur Engelchor
pagina 22 : Andrew Baker en Charel van Tendeloo
pagina 23 : Hans Soest
pagina 24 : Ted Jansen
pagina 25 : Robin Utrecht - ANP

Dit is een publicatie van: **Ministerie van VROM**
Rijnstraat 8 | 2515 XP Den Haag | www.vrom.nl

